

IMPACT OF GLOBAL ECONOMIC CRISIS ON RECESSION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

UTJECAJ GLOBALNE EKONOMSKE KRIZE NA RECESIJU U BOSNI I HERCEGOVINI

MUSA, Dalibor

Abstract : *In the present paper deals with the main terms of globalization and especially the causes of the recession and the recession , and explains how it came to the global crisis and recession . Are considered the main causes of the crisis and the recession in BiH . In particular, they discussed the effects of anti-crisis measures in Bosnia and Herzegovina and proposed activities that should be carried out not only to mitigate the lasting effects of the recession on Bosnia-Herzegovina , but also defined what those measures should be implemented to ensure the path to economic development and prosperity of Bosnia and Herzegovina . Is defined as to what should i do to become safe territory for foreign and domestic investments that would basic problems i should be sanctioned , such as unemployment , unsustainable growth , not competitiveness , and ultimately poverty .*

Keywords: *recession , anti-recession measures , crisis , economy , economy , crisis , economic policy instruments*

Sažetak: *U ovome radu se obra uju glavni termini globalizacije a napose recesije i uzro nika recesije, te objašnjava kako je došlo do globalne krize i recesije. Razmotreni su glavni uzro nici krize i recesije u BIH. Posebno su razmatrani u inci antirecesijskih mjere u Bosni i Hercegovini i predložene aktivnosti koje bi trebalo provesti ne samo za ublažavanje trajnih posljedica recesije na BIH, nego i definirano je koje bi to mjere trebalo provesti kako bi se osigurao put ka ekonomskom razvoju i prosperitetu BIH.*

Ključne riječi: *recesija, antirecesijske mjere ,kriza ,gospodarstvo, ekonomija, kriza, instrumenti ekonomske politike*

Authors' data: Dalibor Musa, dipl. oec., adresa Nadbiskupa ule bb, Mostar

1. Uvod

Globalizacijski procesi označavaju ili su po etak novog vremena i za etak jednog novog svjetskog društva koje je, inilo se, kona no prevladalo dotadašnje razlike i podjele. No, gledajući i sada, s vremenskim odmakom, pokazalo se da su istovremeno upravo ti procesi, uvelike utjecali na produbljivanje razlika unutar društva. Ovo se posebno odnosi na ekonomsku dimenziju globalizacijskih procesa, područje koje danas izaziva najviše polemika. Iako je globalizacija na početku imala obećavajući i potencijal procesa koji će rezultirati rješenjima svjetskih problema nejednakosti i siromaštva te stvoriti prosperitetno svjetsko društvo, činilo se da su razlike i problemi veći i nego ikada. Globalne svjetske ekonomske promjene i ekonomska globalizacija, što se prije svega odnosi na stvaranje globalnog svjetskog slobodnog tržišta, ipak nisu polučile željene rezultate. Povijest se, izgleda, opet ponavlja – s jedne strane imamo povećanje potrošnje i obespravljenih ljudi, a s druge nekolicinu bogatih koja živi na račun većine. [1] I dok tradicionalno bogate zemlje i regije, poput ni financijski i naftni krugovi, multinacionalne i transnacionalne korporacije i ostali 'veliki igrači', postaju još bogatiji i ostvaruju nezamislivo velike profite kojima bi zaista mogli ispuniti prvobitnu renesansnu ulogu globalizacije, ostatak svijeta živi na rubu egzistencije, bori se sa promjenama i zahtjevima koje je takva globalizacija donijela sa sobom.

Globalizacijska tvrdnja kako će svjetsko društvo, organizirano u jedinstveno svjetsko slobodno tržište, rezultirati smanjenjem siromaštva i povećanjem općeg blagostanja možda i nije polučila planirane rezultate, no jedno je sigurno - globalizacijska atmosfera kloniranog turbokapitalizma i novih ekonomskih odnosa otvorila je vrata novih mogućnosti za multinacionalne i transnacionalne korporacije, što ove dobro koriste. Njihov profit predstavlja zidine kojima je opasan Novi svjetski poredak. Svakodnevnosti vijesti o socijalnim nemirima, terorističkim odmazdama, ratovima, pobunama i protestima nezadovoljnih masa ostavljaju dojam predapokaliptičnog stanja i dovode u pitanje opstojnost takvog poretka.

2. Globalizacija

Prije 1980-ih godina, pojam globalizacije gotovo je nepoznat. Danas se taj pojam upotrebljava vrlo često, svaki put kada se pokušavaju objasniti i razumjeti promjene koje su zahvatile društvo u cijelosti od tada. Naime, osamdesetih godina započela je skupina procesa koji će bitno izmijeniti sliku svijeta kakvog smo poznavali.

2.1. Globalizacija – definicija pojma

Pojam globalizacije nije jednostavno definirati. Etimološki korijen je latinska riječ *globus* = cjelokupan, ukupan. Oxford Dictionary of New Words tvrdi da je značenje riječi oblikovano pod snažnim utjecajem Marshalla McLuhana i njegove teze o globalnom selu. Riječ *globalizacija* upućuje na nešto što je globalno, odnosi se na cijeli planet, planetarno, cjelokupno. Ne postoji jedna jedinstvena definicija globalizacije, upravo zbog njene složenosti i višedimenzionalnosti, pa ju je moguće tumačiti kroz prizmu politike, sociologije, ekonomije i drugih nauka.

Pojednostavljeno možemo reći da je globalizacija skup prekograničnih procesa, pokrenutih nezapažanim razvojem moderne tehnologije, koji je doveo do ubrzanja ekonomskih procesa a koji se odražava u socijalnoj, političkoj, kulturnoj i svim drugim područjima sveukupnog života, dakle globalnog je, svjetskog značenja. Globalizaciju prije svega odlikuje nezapažani i ubrzan razvoj moderne tehnologije, zbog čega se njeno značenje uspoređuje sa značenjem industrijske revolucije iz 19. stoljeća. Razvoj tehnologije, prije svega izum interneta, stvorio je uvjete povećane povezanosti i ubrzanje komunikacije, neovisno o prostornoj udaljenosti. Ovi uvjeti olakšane komunikacije omogućili su ubrzanje i povećanje ekonomskih aktivnosti između država, koje su sada mogle poslovati također neovisno o prostornoj udaljenosti i državnim granicama. Ubrzan protok informacija, kapitala, usluga, proizvoda i ljudi, u svijetu u kojem je promijenjen značaj međunarodnih granica, stvorio je nove društvene, političke, ekonomske i kulturne odnose i svijet potpuno drugačiji od onog kakav smo poznavali prije tih presudnih 1980-ih godina. Kao rezultat promjena u ekonomskoj politici i tehnologiji, privrede koje su nekad bile podijeljene visokim transportnim troškovima i umjetnim barijerama u trgovini i financijama, sada su povezane sve gušćom mrežom ekonomske međuzavisnosti. Sociolog Anthony Giddens definira globalizaciju kao prostorno i vremensko smanjivanje koje je povezano s mogućnošću ubrzanje komunikacije, što omogućuje ubranu razmjenu znanja i kulture. Globalizacija je sveukupnost navedenih definicija. Ona je skup ekonomskih, političkih, društvenih, kulturnih, ekoloških i drugih procesa, snažno određenih i ubrzanih tehnološkim napretkom. Globalizacija je promjena koja je zahvatila svijet u globalu, sve od pada Berlinskog zida - čime je simbolično označen kraj bipolarne podjele svijeta na Istok i Zapad, sukobljene u Hladnom ratu, koji je trajao sve do završetka Drugog svjetskog rata. Ona označava novi svjetski poredak, u kojem vode u silu, najnapredniju i najmoderniju zemlju predstavljaju Sjedinjene Američke Države. Kao akteri globalizacije, globalizatori, tzv. Veliki igrači, navode se najbogatije zemlje svijeta – SAD, EU, Japan, Kanada i multinacionalne korporacije, te transnacionalne organizacije - prije svega međunarodne institucije kao što su Svjetska trgovinska organizacija (WTO), Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond (MMF) i Ujedinjeni narodi (UN). Globalizacija je i novi ekonomski poredak, obilježen prevlašću kapitalizma i neoliberalne ekonomije slobodnog tržišta, što mnogi smatraju pokretom silom globalizacije.

2.2. Globalizacija – dimenzije

Globalizacija ima nekoliko dimenzija, područja u kojima se odvijaju i na koje utječu globalizacijski procesi. Bitno je naglasiti da te dimenzije nisu odvojene jedna od druge, nego je globalizacija sveukupnost njihove međupovezanosti i isprepletenosti.

Dimenzije globalizacije[2]:

1. Ekonomska
2. Društvena
3. Politička
4. Kulturalna

5. Ekološka

1. Ekonomska dimenzija odnosi se na ogroman porast trgovine, investiranja, pojava i povećanje financijske tokove, stvaranje globalnog, jedinstvenog svjetskog tržišta, transnacionalno integriranu proizvodnju, kraj nacionalnih ekonomija, prostorno i vremenski neograničene puteve biznisa, gospodarske zakone koji su globalni, svjetski. Pojava ekonomske i trgovinske aktivnosti.

2. Društvena dimenzija globalizacije odnosi se na svijet u globalu, koji sve više postaje, kako je McLuhan previdio, 'globalno selo'. Tehnološki napredak, promijenjeni ekonomski poredak i ostale dimenzije, utječu na društvenu sliku svijeta i omogućuju formiranje novog, drugačijeg, globalnog društva. Nova vrsta komunikacije omogućuje stvaranje 'društva na daljinu', što je u potpunosti različito od tradicionalnog društva i druženja kakvo poznajemo. No, to ne znači i nestajanje tih tradicionalnih oblika. Društvena globalizacija su i povećanje migracije ljudi preko granica, te nove društvene veze i smjernice.

3. Politika je i dalje organizirana teritorijalno, nije nestalo državno uređenje i razgraničenje svijeta, no međunarodni i politički odnosi promijenjeni su u proteklih dvadeset i pet godina. Politika je sve više globalna, ona nije stvar isključivo jedne države, a njene posljedice imaju globalno značenje. Politička pitanja više nisu stvar isključivo jedne države, nego su one stvar globalnog značenja i zahtijevaju takav pristup. Države više nisu u mogućnosti postupati samo u odnosu na sebe i svoje interese, nego globalno, planetarno, u odnosu prema cijelom svijetu. Zahvaljujući internetu kao tehnološkom sredstvu ubrzanog poslovanja i transakcija, državne granice i zakoni imaju smanjen, promijenjen značaj, jer sada poslovi i komunikacije nisu toliko ograničeni njima.

4. Razvijena, uznapredovala tehnologija također znači olakšan pristup i komunikaciju s drugim kulturama. Pojava trgovina i trgovinski tokovi također idu u prilog tome. Svijet globaliziran u jednu zajednicu znači i ispreplitanje različitih svjetskih kultura. Međutim, nisu rijetke kritike na račun globalizacije u području kulture – zbog dominantnog svjetskog položaja SAD-a - da je ona zapravo put ka uniformnosti svijeta, zahvaljujući istoj takvoj dominaciji američke kulture i jezika u odnosu na druge kulture. Mnogi se pribojavaju da je globalizacija zapravo 'amerikanizacija' ili pozapadnjjenje svijeta.

5. S jedne strane ekološka globalizacija upućuje na povećanje ekološke probleme, uzrokovane izmeću ostalog i pojavom modernizacijom i industrijalizacijom. Razmjeri ekološke globalizacije, to nije ekoloških problema, povećali su se usporedno s povećanjem opsega i intenziteta ostalih globalizacijskih dimenzija. S druge strane, ova dimenzija upućuje na globalno osvještenje, ili barem njenu nužnost, te globalnu odgovornost prema problemima kao što su globalno zagađenje, ozonske rupe, toksični otpad i izumiranje pojedinih životinjskih i biljnih vrsta. To su problemi koje države niti pojedinci ne mogu rješavati sami, nego su oni globalno pitanje. Priroda, okoliš i živi svijet nisu nijedni, a opet su zajednički, globalna svojina, pa prema tome zahtijevaju i globalnu brigu i pristup.

3. Gospodarska kriza

Gospodarskom krizom se u znanosti o narodnom gospodarstvu naziva razdoblje značajnog negativnog razvoja u gospodarstvu. Osim toga, gospodarskom krizom se naziva i postojanje negativnog razvoja i drugih makroekonomskih pokazatelja (npr. razina cijena, zaposlenost, tokovi kapitala). Gospodarska kriza može zahvatiti privredu jedne države ili više njih, može zahvatiti jednu gospodarsku granu širom svijeta, gospodarstvo više država ili cjelokupno svjetsko gospodarstvo. Narodno gospodarstvo koje pogodi gospodarska kriza trpi najviše zbog posljedica nezaposlenosti i osiromašenja širokih slojeva stanovništva, što može dovesti do socijalnih nemira. Obzirom na gospodarsku konjunkturu, postoje tri nepoželjna oblika: stagnacija, recesija i depresija. Stagnacijom se naziva razdoblje u kojem gospodarstvo ne raste, što znači da izlazne vrijednosti (output) gospodarstva unutar nekog razdoblja ostaju jednake. Nema jedinstvenog stava o pitanju može li se razdoblje stagnacije već smatrati gospodarskom krizom ili ne. Prema općeprihvaćenoj definiciji, recesijom se smatra kad se izlazne vrijednosti narodnog gospodarstva smanjuju tijekom dva uzastopna kvartala. Depresija nastupa kad ovo smanjenje outputa traje duže od navedenog razdoblja od dva uzastopna kvartala. Razlozi gospodarske krize su vrlo različiti. S jedne strane to može biti nesklad između ponude i potražnje unutar jedne narodne privrede, i to u pravilu kad potražnja padne ispod razine ponude roba, pa jedan dio roba ostaje neprodan, odnosno ne može doći do kupca. Ovo može biti posljedica nepovjerenja potrošača u buduću gospodarsku razvijanost (npr. izgledi za gospodarski rast, sigurnost vlastitog radnog mjesta i sl.). Negativni učinci mogu imati i prirodne katastrofe, ratna opasnost ili teroristički napadi i slično. Jednako tako, nedostatak sirovina (npr. u obliku šoka od cijena nafte) može izazvati suzdržavanje konzumenata od kupovine. Prema pristašama teorije Johna Maynarda Keynesa, potražnja države za robama ima velik utjecaj na ukupna gospodarska kretanja; ako država smanji svoje izdatke, ili povisi poreze, to preko svog multiplikacijskog efekta dovodi do smanjenja ukupne potražnje i može izazvati ili pojačati gospodarsku krizu.

Krize rasta mogu biti izazvane i od strane ponude: odgradnja pretjeranih kapaciteta (tzv. strukturna kriza) može dovesti do već navedenih nesigurnosti potrošača i smanjenja ukupne potražnje.¹

4. Utjecaj globalne recesije na gospodarstvo Bosne i Hercegovine

Kao što je rekao predsjednik Svjetske banke: Shiego Katsu: „Ovo je globalna kriza, nema ni jedne zemlje koja je imuna na tu krizu, zato je jako važno biti svjestan da kriza neće proći i ako zatvorimo oči pred njom i budemo pasivni čekajući i da vas pogodi. Mislim da sve zemlje, osobito one u regiji središnje, istočne i jugoistočne Europe, koje su na početku krize, ipak imaju nešto malo vremena da se pripreme odgovarajućom politikom kao odgovor na krizu. Vrlo je važno razraditi taktiku zaštite onih koji su najranjiviji i ta se kategorija ljudi naprosto ne smije ostaviti na cjedilu“.

4.1. Utjecaj recesije na BiH

U poslije ratnom razdoblju gospodarstvo je bilježilo relativno visoke stope rasta prvenstveno na temelju inozemne akumulacije, oslonjeno na „model ekspanzije potrošnje bez adekvatnog domaćeg odgovora u vidu oporavka i rasta gospodarstva.

Privreda BiH nije ostala imuna na utjecaj globalne ekonomske krize. Bosna i Hercegovina je zbog neadekvatnog poslovnog ambijenta bila u vrlo teškoj situaciji i prije nego što su se poele osjetiti posljedice krize. Posljedice krize duboko djeluju na privredu cijele BiH i oituju se kroz opadanje obima proizvodnje, povećanje nezaposlenosti, smanjenje obima ugovorenih isporuka i zastoja u novom ugovaranju. Prvi utjecaj globalne krize na financijske institucije u BiH, ali i na ostatak ekonomije se odrazio kroz drastično reduciranu sposobnost komercijalnih banaka da se zadužuju u inostranstvu kako bi financirale kredite u BiH. To je dovelo do porasta kamatnih stopa što bitno otežava investiranje i potrošnju. Jedna od ozbiljnih posljedica recesije je i masovno otpuštanje radnika. Prema podacima kojima raspolaže Agencija za rad i zapošljavanje BiH, zbog teških posljedica svjetske privredne krize otkaze je od oktobra 2011. godine do oktobra 2012. dobilo 58.717 zaposlenih. To nužno dovodi do opadanja kupovne moći i stanovništva i povećanja siromaštva. Najveći i negativan utjecaj svjetska ekonomska kriza ima na one grane koje najviše uestvuju u izvozu. Sektori su[3]:

- Sektor metalne industrije,
- drvopreraivačka industrija;
- građevinarstvo;
- sektor tekstila, obuće i kože;
- saobraćaj.

Ozbiljna ekonomska kriza svjetske ekonomije je dovela do naglog pada BiH izvoza i novanih priljeva iz inozemstva, što je činilo ključne faktore ekonomske recesije u 2012. godini. Važan faktor djelovanja krize vjerojatno je bilo i podizanje kreditnih kriterija od strane banaka što je zadalo snažan udarac investicijama, ali i potrošnji trajnih potrošačkih dobara. Pored utjecaja na realni sektor, svjetska ekonomska kriza je u 2012. značajno umanjila vanjske priljeve po osnovi novanih pošiljki i kompenzacija zaposlenih u inozemstvu koje su u različitim godinama zajedno činile 10-15% raspoloživog dohotka domaćinstava u BiH.

4.1.1. Kriza prije krize

Ukupni postratni fiskalni sektor permanentno je van poželjnih stabilizacionih tokova, pa su javni budžeti postali neodrživi i prije dolaska krize, naročito sa setom zakona o transfernim izdacima od 2009. i 2010. godine, kojima se namirun poreskih obveznika kupovala politička podrška populacije financirane budžetskim transferima. Krizom uvjetovano gubljenje radnih mjesta i dotadašnje postojanje neravnoteže odnosno neusklađenosti ili nespojivosti između u tražnje i ponude rada ukazuju, zapravo, na najtežu konsekvencu globalne krize u Bosni i Hercegovini – usporedno djelovanje dva krajnje negativna uzroka nezaposlenosti – strukturalnog i cikličnog. Gotovo da nije potrebno obrazlagati da dugoročni karakter dosadašnje strukturalne nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini i kratkoročne ciklične nezaposlenosti, podrazumijevaju veliki trošak za nezaposlene i značajan gubitak potencijalnog

outputa na nivou makroekonomije. Neravnoteža na tržištu rada koja proizlazi iz promjena u poslovnim ciklusima, kakva je na sceni u Bosni i Hercegovini od druge polovine 2011. godine, trebala bi biti privremenog (cikličnog) karaktera, no promjene u veličini nezaposlenih i slobodnih radnih mjesta koje potječu iz trenutnog stanja u okruženju mogu postati postojane. Takva situacija može biti vjerojatnija ukoliko proces prilagođavanja na tržištu rada postane duži. U situaciji nefleksibilnog prilagođavanja ponude i tražnje radne snage, moguće je da se nezaposlenost ne vrati na svoj prethodni nivo u vrijeme ekspanzije, već da bude zadržana na nivou iz perioda recesije (fenomen histereze). Rast i održavanje nezaposlenosti izaziva/izaziva veliki pritisak na budžet zemlje, na znatno osiromašenje stanovništva, pri čemu su potencijalni sukobi između onih koji imaju posao i onih koji ga nemaju. Ekonomske nejednakosti između zaposlenih i nezaposlenih, kao i one u samim zaposlenim, produbljuju i podrivaju socijalnu koheziju. Visoka nejednakost rezultira povećanim kriminalom, povećanom korupcijom, većom makroekonomskom nestabilnošću i nižim očekivanim trajanjem života. Otuda je održivi razvoj tokom krize osobito složen problem, pogotovo što je neoliberalni individualizam destruirao socijalnu koheziju i produbio antagonizam rada i kapitala. Recesija neminovno dovodi do deficita državnog budžeta, budući da sa opadanjem ekonomskih aktivnosti, zarada i zaposlenosti opadaju i poreski prihodi. Međutim, aktualni budžetski problemi Bosne i Hercegovine nisu izazvani samo globalnom recesijom, niti se unutrašnja neravnoteža uz ciklične uzroke može pravdati „sistemskim“ nedosljednostima, bar ne onima na kojima to neki ekonomisti u Bosni i Hercegovini žele predstaviti javnosti. Stoga su samo djelomično to ne njihove tvrdnje da „problem domaće deficita nije primarno vezan za svjetsku krizu“, te da „domaća ekonomija više troši, nego što stvara“, pa unutrašnjih izvora za pokrivanje budžetskih deficita nema. Pozivanje na „objektivne“, sistemske okolnosti po kojima Bosna i Hercegovina „ovakva kakva jeste, kronično mora da troši preko svojih mogućnosti“, suštinski ne samo da ne doprinosi potpunom objašnjenju djelovanja recesije u Bosni i Hercegovini, već i sam izlaz iz te budžetske krize može biti socijalno i politički kontraproduktivan. Naravno, utjecaj recesije je neupitan, ali ekonomska kriza u Bosni i Hercegovini nije uvezana i ciklična, ponajmanje je konjunktorna, ona je strukturalna i politička. Recesija je već izraženu domaću u krizu samo dovela do usijanja. Kriza je dugo vremena bila amortizirana prihodima od privatizacije, sredstvima međunarodne ekonomske pomoći, a u zadnje vrijeme, od 2009., i prilivima od PDV-a. Tome treba dodati da su prve poratne godine, 1998.- 2004., i obilježile stand by aranžman u dva navrata, kada je privučeno 162 miliona KM u specijalnim pravilima uvođenja, što je dalje pridonijelo zamagljivanju stvarnih uzroka permanentne budžetske neravnoteže. Vrhunac privida uspostavljanja ravnoteže je uvođenje PDV, koji ne samo da je pridonio prikriti budžetsku krizu već je stvorio političko uvjerenje da se komotnije može ući u proširenje socijalne strukture javnih rashoda.

4.1.2. Neodrživi ekonomski rast i ne konkurentnost

4.1.2.1 Neodrživi ekonomski rast

Od 2001. godine Bosna i Hercegovina ima stabilnu i dinamičnu putanju ekonomskog rasta, ali s obzirom na nisku startnu osnovu i upitnu održivost ekonomskog rasta, još

uvijek nedovoljnu da se uskladi sa lancama EU, ak ni u razdoblju budu e tri generacije. Pogotovo što je ovakav „dinami an rast“ rezultat stranim donacijama i transferima iz inostranstva podržane ekonomije (aid-driven economy), a ne uspjeha u provo enju strukturalnih, institucionalnih i ekonomskih reformi. Prihodi od privatizacije, me unarodna ekonomska pomo i doznake iz inostranstva su, dakle, doprinijeli relativno visokom pred recesijskom „dinami nim rastom“ Strana ulaganja su u pred recesijskom periodu imala neujedna eni trend rasta, sa izvjesnim opadanjem i nivoom koji je znatno ispod onih u zemljama u Regiji. Dakle, u pred recesijskom periodu ekonomski rast (od 2001.-2010. GDP je rastao s godišnjim prosjekom od nekih 6 %) je bio podržan snažnim rastom doma e potrošnje i investicija, koji su sa svoje strane bili financirani snažnim rastom kreditiranja, doznakama dijaspore (procjene Centralne banke govore da se radi o iznosu oko 2 milijarde KM godišnje) i visokim cijenama metala. Rast je bio relativno uravnotežen izme u sektora. Npr., u pred recijskoj 2010. godini, rast je bio naj snažniji u financijskom sektoru (19 %), ali tako e je bio stabilan u proizvodnji (14 %) i maloprodaji (10 %), dok su privatne investicije stajale na 21 % GDP-a.⁹

Glavni makroekonomski pokazatelji									
Pokazatelji		Godina							
		2001	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Nominalni GDP	u miliard KM	10.959	12.173	15.786	16.928	19.121	21.647	24.552	26.541
Realna stop GDP	%	4	4	6	4	6	7	6	-3
Def.na tek. Rn	%	-13	-19	-16	-18	-8	-13	-15	-9
Prosječna NOD	KM				534	575	645	753	785
Inflacija CPI		5	1	0	4	6	2	7	2

Ovakav ekonomski rast (prosje ni GDP od 6%) nije bio održiv iz razloga što je najve i udio u ovome rastu imala privatizacija, strana pomo i doznake iz inozemstva. Kao takav je napuhan i nerealan.

4.1.2.2. Ne konkurentnost

Permanentna strukturalna kriza u inila je doma i poslovni sektor najneorganiziranijim i najnekonkurentnijim u regiji Jugoisto ne Evrope. BiH zaostaje za zemljama u Regionu u odnosu na ve inu strukturalnih indikatora, a u odre enim oblastima – pokretanje poslovanja, registracija, provo enje ugovora – zaostaje u znatnoj mjeri. Prepreke ulaganjima u Bosni i Hercegovini ine: (1) dozvole i procedure, (2) porezi, (3) gradnja, (4) poslovne financije i (5) trgovinska politika i veli ina tržišta. O tome zorno svjedo e izvještaji Svjetske banke pod nazivom Doing Business, kojom se procjenjuje jednostavnost poslovanja u odre enoj zemlji prema odre enom broju regulatornih i fiskalnih indikatora, te izvještaji Svjetskog ekonomskog foruma (WEF). U svih šest godina otkako je Bosna i Hercegovina uvrštena u ove izvještaje konstanto bilježimo pripadnost za elju regije, otkrivaju i da su dominiraju e prepreke poslovanju sistemsko-institucionalne prirode (neefikasna vladina birokracija, politika nestabilnost, korupcija i nestabilnost vlade). Napredak poslovnog ambijenta je (pre)spor, što pokazuje rangiranje BiH u posljednje tri godine: U Doing

Business 2011 Bosna i Hercegovina je od 178 zemalja zauzela 150. mjesto, u Doing Business 2012 od 181 zemlje je rangirana na 119. mjestu., a u posljednjem, Doing Business 2010 je na 116. mjestu od ukupno 183 zemlje. Od 2012. godine Bosna i Hercegovina i bukvalno zauzima posljednje mjesto u regiji.

Pogledajmo slijede e tabele:

- Jednostavnost poslovanja

Zemlja	BIH	Albanija	Makedonija	Hrvatska
Ukupni globalni rang	119	86	71	106

Izvor: Doing Buisness 2012. The World Bank Group, Washington 2012

- Indikatori zapošljavanja radnika, dobijanja kredita, zaštite investitora i trgovine sa inozemstvom:[4]

Indikatori	Doing Business 2010	Doing Business 2012	Promjena mjesta
Doing Business	116	119	3
Zapo injanje poslova	160	162	2
Dobijanje dozvola za rad	136	137	1
Zapošljvanje radnika	111	109	-2
Registracija nekretnina	139	149	10
Dobijanje kredita	61	59	-2
Zaštits investitora	93	88	-5
Obaveze pla anja poreza	129	155	26
Trgovina sa inostranstvom	63	58	-5
Provedba ugovora	124	124	0
Zatvaranje poslova	63	63	0

Izvor: Doing Buisness 2010. The World Bank Group, Washington 2010

- Izuzetno otežani uvjeti pri pokretanju poslova u BIH, potrebno je 12 procedura i 60 dana da bi se posao pokrenuo, a troškovi za pokretanje posla iznose 29,8 % dohotka po stanovniku. U slijede oj tabeli napraviti emo usporedbu sa drugim zemljama Jugoisto ne Europe.

Indikatori	BIH	Jugoistio na Europa i Centralna Azija	Zemlje OECD-a
Procedure (broj)	12	6,7	5,7
Vrijeme (dana)	60	17,4	13
Troškovi (%od doh.p/c)	15,8	8,3	4,7
Min.cap.(%od doh.p/c)	29,8	21,5	15,5

Izvor: Doing Buisness 2010. The World Bank Group, Washington 2010

5. Anticikli ne politike, strukturalne reforme - put ka ekonomskom rastu i razvoju

Ublažavanje ciklusa njih kretanja podrazumijeva djelovanje na kratkoročno, srednjoročno i dugoročno, s jedne i druge strane. U principu, radi se komplementarnoj strategiji provođenja anticiklične (kratkoročne) politike, sa kratkoročnim/srednjoročnim politikama poboljšavanja poslovne okoline, te u dugom roku otvaranja novog pristupa bosanskohercegovačkoj cjelovitosti sa promijenjenim teorijsko-ideološkom paradigmatom i konceptom integriranja ekonomskog i socijalnog razvoja u srednjoročno i dugoročno.

Anticikli na politiku se svodi na dva dijela:

- 1) Redukcija javne potrošnje i
- 2) Povećanje javnih prihoda.

Ovo je moguće provesti kroz fiskalne i monetarne politike. Naime radi se o komplementarnoj strategiji provođenja anticiklične (kratkoročne) politike sa kratkoročnim odnosno srednjoročnim strukturalnim reformama kroz koje bi se došlo do poboljšanja poslovne okoline i politikama konkurentnosti domaćih kompanija.

5.1. Redukcija javne potrošnje

Redukcija javne potrošnje BIH u kratkom roku podrazumijeva slijedeće mjere:

- Zaustavljanje i smanjivanje javnih rashoda
- Racionalizacija transfera privatnim licima i uvođenje principa prihodovnog cenzusa
- Smanjivanje i kontrola udjela plata budžetskim korisnicima
- Ograničavanje menadžerskih plata
- Smanjenje budžetskih materijalnih troškova
- Poboljšanje ciljanja socijalno najugroženijim kategorijama

Redukcija javne potrošnje treba da prati socijalni dijalog između u svih relevantnih faktora (sindikata, poslodavaca, vlade, političkih stranaka, nevladinih organizacija), koji može pripomoći u vršenju socijalne kohezije društva.

5.1.1. Anticikli ne politike kroz fiskalne mjere i monetarnu politiku

Bosna i Hercegovina ima ograničen ekonomsko-sistemski manevar u provođenju anticiklične politike, s obzirom na ograničena Valutnog odbora i fiskalnu politiku koju i prije izbijanja krize nije do kraja iskoristila u podršci ekonomskog rasta i zapošljavanja. Time fiskalna politika (po)ostaje najjači instrument putem kojeg država može uticati na poslovne aktivnosti i javne budžete u recesivnom periodu.

5.1.1.1. Fiskalne mjere

- Osiguranje bankarskih depozita i smanjenje obveznih rezervi za banke,
- Smanjenje stopa direktnih poreza i smanjenje stopa indirektnih poreza na robe široke potrošnje,
- Emitiranje javnog duga s ciljem financiranja kapitalnih izdataka putem emisije dugoročnih obveznica,

- Uvo enje progresivnog oporezivanja s ciljem raspoređivanja tereta krize u pravi nom omjeru prema bogatim i siromašnim.
- Oslobo enje poreza na dobit za poduzetnike koji svoju dobit žele reinvestirati,
- Mogu nost proširenja poreske osnove poreza na dohodak, tako što bi se oporezivao topli obrok i troškovi provoza djelatnika od/sa posla.

5.1.1.2. Monetarne mjere

Monetarne mjere je mogu e sprovoditi tek nakon skidanja valutnog odbora. Dok je na snazi valutni odbor ove mjere se ne mogu sprovoditi iz razloga što isti to ne dozvoljava.

- Projiciranje kontrolirane inflacije, prema profesoru Stijanovu i profesoru Grabovcu projicirana inflacija do 20% može pove ati zapošljavanje izme u 10 i 15 %.
- Uvo enje fleksibilnog mehanizma upotrebe obveznih rezervi Centralne banke BIH kroz emisiju vrijednosnih papira u funkcijiprimjene instrumenata selektivne kreditne politike, kao kvalitativne monetarne politike, i obaranja kamatne stope kroz ponudu novca razvojem financijskog sektora.

5.1.1.3. Strukturalne reforme i politike poboljšavanja poslovne okoline

Napomena o ograni enim domaćim izvorima, pretpostavlja otvaranje snažnijih šansi strukturalnih reformi i politika, i to[5]:

- 1) Pravne reforme – pojednostavlji vanje procedura za vo enje poslova;
- 2) Giljotina propisa;
- 3) Reforme tržišta rada;
- 4) Daljnja privatizacija: uskla enost zakona i propisa, i donošenje novih zakonskih rješenja (ova dosadašnja normativna neuskla enost uzrokovala je velike poteško_e i investitorima i državnim agencijama koje se bave privatizacijom državnih poduze a);
- 5) Smanjivanje/ujedna avanje poreza i doprinosa (nameti na neto pla u u RS su 52 %, u FBiH 68 %). Vlada je još 2011. godine utvrdila smanjenje nameta na pla e za naredne 3 godine od 15 %);
- 6) Reforma Fonda penzijskog/mirovinskog i zdravstvenog osiguranja kao preduvjet za smanjenje doprinosa);
- 7) Mjere zaštite u vanjskotrgovinskoj zaštiti: zaštitne mjere, antidamping i kompezatorne mjere (subvencije postaju prikladne mjere kojim neke zemlje pomažu svojim kompanijama u recesiji);
- 8) Rekonstrukcija Razvojne banke.

5.2. Strukturalne reforme i politike/mjere poticanja konkurentnosti

1. Pove anje likvidnosti poslovnog sektora kroz garancije za bankarska zaduženja
2. Osiguranje povoljnih poticajnih kredita putem Razvojne banke (izvozna poduze a, SME, farmeri)
3. Rast investicija, priliv FDI, green field investicije
4. Clyster industrija
5. Konkurentnost u izvozu (CEFTA, EU)

6. Smanjenje uvozne ovisnosti prvenstveno od prehrambenih proizvoda
7. Sektorske podrške – elektroprivreda
8. Partnerstvo javnog i privatnog sektora
9. Suradnja univerziteta i privrede
10. Objektivizacija i ocjene stanja konkurentnosti privrede (benchmarking)

6. Antirecesijske mjere vlade FBiH

Antirecesijske mjere koje su predložene od vlade FBiH se ogledaju u dvije alineje i to[6]:

- 1) Restriktivne
- 2) Poticajne

Vlada u svome predstavljanju svojih mjera kaže da ove mjere moraju obuhvatiti sve segmente privrede i društva, ali da iste ne naruše suštinski tržišni koncept privređivanja kao osnove ekonomskog sistema. Također vlada ističe da su ove mjere urađene prema specifičnim potrebama našega tržišta te da ne mogu biti puka kopija nekih zemalja u okruženju ili na globalnom nivou jer su korijeni krize različiti. Te prema njihovom viđenju u borbi protiv krize oblasti na koje će utjecati mjere za ublažavanje iste su:

- Javna potrošnja,
- Privreda (realni i finansijski sektor),
- Stanovništvo.

Mjere koje donose su slijedeće:

- Poticanje malih i srednjih poduzeća uz pojačan nadzor pri dodijeli poticaja. Posebno će se poticati poduzeća koja su izvozna. Sve ovo je u cilju smanjenja spoljno trgovinskog deficita.
- Ubrzati proces privatizacije s ciljem osiguranja sredstava za prioritetne razvojne projekte.
- Povećanje temeljnog kapitala razvojne banke s ciljem osiguranja podrške firmama koje su najviše pogođene krizom.
- Smanjenje sive ekonomije s ciljem povećanja budžetskih i vanbudžetskih prihoda.
- Smanjenje javne potrošnje i rasterećenje privrede smanjenjem doprinosa i drugih fiskalnih i parafiskalnih opterećenja privrede.
- Revizija svih korisnika boračko-invalidske i socijalne zaštite.
- Subvencioniranje dijela kamate i to samo za roba domaćeg podrijetla s ciljem poticanja likvidnosti domaćih proizvođača.

6.1. Mjere u sektoru javne potrošnje – Restriktivne mjere

Vlada u svome predstavljanju ovih mjera kaže da je neophodno pod hitno uzeti kredit od MMF-a kako bi se sanirao budžetski deficit, također ističe da ova sredstva ne smiju biti korištena u obrtno nego moraju biti investicionoga karaktera u infrastrukturu. Ona naglašava da se trebaju smanjiti javni rashodi, ali ne u stavkama mirovina i plata budžetskih korisnika. Projekti koji ne će dovesti do novoga upošljavanja i ne će prvenstveno utjecati na ublažavanje krize trebaju biti stavljeni u mirovanje do izlaska iz krize.

Vlada će hitno raditi na smanjenju deficita kroz slijedeće:

- Smanjenje budžetskih rashoda
- Povećanje poreza
- Dodatnim kreditnim zaduživanjem
- Privatizacijom državnih poduzeća
- Drugim sredstvima koja su na raspolaganju

U sektoru javne potrošnje vlada FBiH će poduzeti slijedeće mjere radi ublažavanja ekonomske krize:[7]

- 1) Pokrenuti inicijativu prema vijeću ministara za dobivanje što povoljnijeg aranžmana kod MMF-a.
- 2) Hitna sanacija deficita kroz investicijske radove na infrastrukturi i upošljavanje boravke populacije.
- 3) Nakon sanacije deficita krenuti u investicije na infrastrukturi.
- 4) Ne smanjivati plaćene budžetskih korisnika i mirovine jer bi to utjecalo na potrošnju, te samim time i na privrednu aktivnost, ali one ne bi trebale biti ni povećane, nego bi trebale ostati u visini onih iz prosinaca 2011. godine.
- 5) Smanjiti budžetske izdatke na stavkama tekućeg održavanja, ugovorenih usluga, usluge prijevoza i goriva, nabavke materijala i nabavke stalnih sredstava za 10-15% što bi se postigla ušteda od 10-15 miliona KM, a sve ovo u cilju osiguranja sredstava za financiranje projekata u infrastrukturu.
- 6) Reforma boravke invalidske i socijalne zaštite s ciljem smanjenja na mjeru koju budžet može provesti.

6.2. Mjere u sektoru privrede i stanovništva – Poticajne mjere

Cilj donošenje ovih mjera kako tvrdi vlada je u rastu proizvodnje i izvoza kroz povećanje likvidnosti privrede kupovne moći i stanovništva. Naime, ova poticajna sredstva prema vladi FBiH ne bi se dodjeljivala iz budžeta, nego bi vlada subvencionirala kamate u 50% iznosu od tržišne vrijednosti. Vlada će donijeti odluku preko kojih banaka će se vršiti ovakvo poticanje privrede i za koje grane će biti odobreni isti poticaji. Ovdje vlada kaže da je u 2011 godini blokirano 36.000 poduzeća, od čega 20.000 za stalno i 16.000 privremeno. Također da je u posljednja dva mjeseca 2012 broj blokiranih poduzeća porastao za 8%.

Radi ublažavanja posljedica globalne krize, mjere u oblasti privrede i stanovništva koja će vlada FBiH poduzeti su slijedeće:

- 1) Subvencioniranje za kamate na kredite za održavanje likvidnosti i financiranje obrtnih sredstava. Ovdje su osigurana sredstva od cca. 15.000.000 KM, od čega će 50% biti doznačeno za subvencioniranje kamata i to za ona poduzeća koja se bave izvoznim poslom, te u trajanju subvencije ne smiju smanjiti broj uposlenih, te i u protivnom platiti tržišni iznos kamate. Ova sredstva se također mogu priznati istim poduzećima po postojećim kreditima. Ostali iznos je predviđen za ostale aktivnosti, te reprogramme postojećih kredita.
- 2) Subvencioniranje kamata po potrošačkim i lizing kreditima u iznosu od 50% tržišne kamate, za nabavku robe domaće proizvodnje. Da bi se ostvarila prava na ovu subvenciju potrebno je donijeti profakturu dobavljača, te na istoj da je naznačeno da je roba podrijetlom BIH, u budžetu osigurani iznos za ove subvencije je 5.000.000

KM. Da bi ostvarili subvenciju tako er je potrebno dostaviti kopiju fiskalnog ra una banci, u roku od 30 dana.

- 3) Do kraja recesije staviti u mirovanje parafiskalna optere enja privrede. Ovim bi se trebalo uštedjeti 70.000 KM.
- 4) Jednokratno sniziti stope doprinosa na plate.
 - a) Sniziti doprinose koji padaju na teret poslodavca u iznosu od 10,5 % i za iznos nedostaju ih sredstava pove ati stopu PDV-a.
 - b) Sniziti stope doprinosa koje pla a radnik sa 31% na 20%, za iznos nedostaju ih sredstva pove ati stopu PDV-a.
- 5) Zamrznuti obveze privrednim subjektima po osnovu poreza i doprinosa.
- 6) Prilikom razgovor Vlade sa bankama u svezi prva dvije mjere ovoga poglavlja (subvencija kamata) utjecati na menadžment banaka da izvrše reprogramiranje kredita dati u ranijim periodima.
- 7) Realizirati program zapošljavanja bora kih populacija s ciljem umanjenja opter enja budžeta po osnovu socijalnih davanja.

7. Zaklju ak

Do ove globalne recesije koja se rodila krajem 2011 godine je došlo iz razloga što su suzbijane posljedice one prethodne recesije 2004 godine, a nije riješen problem te recesije. Sada kada znamo kako je došlo do globalne recesije i kako je zarazila itav svijet postavlja se pitanje kako e ista djelovati na BiH. Istina u BiH tržišta kapitala su nerazvijena, istina je da e kriza više udariti razvijene zemlje, no da li e BiH uistinu biti pošte ena od ove gospodarske kuge? Odgovor na ova pitanje su davali svjetski i doma i ekonomski stru njaci, svi su tvrdili isto kriza ne e nikoga mimo i. Citirati emo još jednom predsjednika uprave svjetske banke gsp. Shiego Kats koji kaže: „Ovo je globalna kriza, nema ni jedne zemlje koja je imuna na tu krizu, zato je jako važno biti svjestan da kriza ne e pro i ako zatvorimo o i pred njom i budemo pasivni ekaju i da vas pogodi. Mislim da sve zemlje, osobito one u regiji središnje, isto ne i jugoisto ne Europe, koje su na po etku krize, ipak imaju nešto malo vremena da se pripremi odgovaraju a politika kao odgovor na krizu. Vrlo je važno razraditi taktiku zaštite onih koji su najranjiviji i ta se kategorija ljudi naprosto ne smije ostaviti na cjedilu“ Gosp. Shiego Kats je bio u pravu niti BiH nije ostala pošte ena od recesije. Ve smo rekli da je naše tržište kapitala nerazvijeno, a tržište kapitala je slika privrede jedne zemlje. Iz ovoga zaklju ujemo da je BiH ve prije krize imala dosta problema u privredi, da ne kažem velikih problema. Naime, BiH ratom razorena zemlja, tranzicijska zemlja sa visokom stopom nezaposlenosti, brzom privatizacijskom pretvorbom iz javnog sektora u privatni (privatizacija), viskom stopom korupcije, institucionalne nesre enosti, ratom uništene infrastrukture, platno bilan nog deficita, neodrživog ekonomskog rasta, nekonkurentnosti, neodrživog budžeta, sve ovo je ukazivalo da je BiH imala i krizu prije globalne recesije. Tako da je recesija samo produbila ve postoje u krizu i odgodila ekonomski rast i razvoj za dugi period. Poslije 1995. godine nastaje disolucija prostora, etni ka udaljenost, veliki gubici stanovništva (ratne žrtve, progoni stanovništva na etni koj osnovi, emigracija, raseljene 50% stanovništva ili 2,2 miliona). Materijalna razaranja proizvodnih kapaciteta, stambenog prostora,

komunalne i energetske mreže- sve se nije nisu mogle obnoviti vlastitim naporima stanovništva i državne pomoći. Proces privatizacije državne i društvene (podržavljene) imovine je izvršen bez otkrivanih i značajnih efekata u obnovi i podizanju proizvodnje, bez proizvodnje i tehnološke efikasnosti sa gubicima radnih mjesta, tako da imamo 40% radno aktivnog stanovništva na evidencijama za zapošljavanje, potpunu stagnaciju u izgradnji funkcionalnih državnih institucija, agencija, zavoda, naučnih i istraživačkih instituta za unapređenje kvaliteta poslovanja, unapređenje društvenih programa razvoja u privredi, zdravstvu, školstvu, nauci i tehnologijama. Skoro da nema nikakvih novih ulaganja u opremu, prostor za unapređenje školstva, visokog obrazovanja i naučnog istraživanja. Poremećeni su odnosi između prostog i složenog rada, tako da su se društveno-političke zajednice diferencirale na dva pola: manji broj dobro situiranih ljudi koji pripadaju „elitama“ i velika masa na rubu egzistencije. Srednji sloj stanovnika je malobrojan i diferencira se na ove dvije klase. Ostaje otvoreno pitanje kako poboljšati socijalni kapital – kao uslov za progres i pariranje antifriznim mjerama efikasnim sistemom upravljanja (ciljevi, planiranje, organiziranje, financiranje i kontrola). Da li je vlada BiH sredinom 2011 godine nakon ukazivanja svjetskih i domaćih ekonomista u potku reagirala i te pokušala spriječiti produbljivanje ve postojeće krize nadolazećom recesijom? Odgovor je NE. Oni su se ili nadali da ova kriza neće zahvatiti BiH ili nisu bili dovoljno kadri da nešto poduzmu. Iako ekonomski stručnjaci sa brojnih domaćih sveučilišta su davali besplatna savjetovanja kako se nositi sa recesijom, a ujedno i rješavati i ono što nije bilo dobro i prije recesije vlast je na to ostala gluha. Iz ovakve postavke stvari postavlja se i treća varijanta, da li vlada BiH odgovara kriza, siromaštvo i nesrećnost da bi ostvarila osobne interese? Tek sredinom 2012 vlada FBiH donosi antirecesijske mjere koje nisu bile niti približne onim sa domaćih sveučilišta, nego su čak što više bile postavljene kao da je BiH ekonomija unišla u recesiju kao veoma razvijena zemlja, tako da se postavlja pitanje dali su ove antirecesijske možda donošene isto da ih imamo Tako da je BiH produbljivanjem „krize prije krize“ pretrpjela ogromne štete koje u ovome trenutku vjerojatno su nemjerljive.

8. Literatura

- [1] Bašić, M.: *Ekonomija BiH*, Ekonomski fakultet Sarajevo, 2005., str 76.
- [2] Hodžić, K., *Ekonomija BiH*, skripta, Otvoreni Univerzitet Apeiron, 2010.str 81.
- [3] Hodžić, K., *Ekonomija BiH*, skripta, Otvoreni Univerzitet Apeiron, 2010.str 91.
- [4] Internacionalna konferencija „Kako upravljati u vrijeme krize“, Tuzla 2012
- [5] Mjere za ublažavanje posljedica globalne ekonomske krize, Vlada FBiH, Sarajevo 2012
- [6] Mjere za ublažavanje posljedica globalne ekonomske krize, Vlada FBiH, Sarajevo 2012
- [7] Mjere za ublažavanje posljedica globalne ekonomske krize, Vlada FBiH, Sarajevo 2012

Photo 057. Crkveni Vrhovci / Crkveni Vrhovci